

УДК 340.111.57

В. М. Мішегліна
аспірант кафедри
загальнотеоретичної юриспруденції
Національного університету «Одеська юридична академія»

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВОВИХ СИМВОЛІВ ЯК СЕМІОТИЧНОЇ ОЗНАКИ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. Побудова класифікації має не тільки практичне, але і теоретичне значення з метою збагачення змісту гранично загальних і абстрактних понять. Множинність класифікацій правових символів сучасної держави пояснюється, в першу чергу, великою кількістю та різноманіттям символів, які функціонують у правовій системі, що само по собі обумовлює об'єктивну необхідність подальшого дослідження природи та соціального призначення різних їх видів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Наукова проблематика, спрямована на вивчення класифікації правових символів зосереджена в роботах В.М. Баранова, Н.Н. Вопленко, А.Ю. Глушакова, А.В. Нікітіна, О.Е. Спірідонові, П.Д. Шалагінова. На питаннях, які висвітлюють різні сторони вітчизняних державних символів, акцентувалася увага наступних сучасних авторів: В.М. Балязіна, В.Г. Буркова, А.Л. Васильєва, В.В. Васькіна, Г.В. Вілінбахова, М.П. Голованової, М.В. Гречана, А.Я. Дегтярьова, Л.Б. Єскіної, А.Н. Казакевича, Е.Н. Козіної, А.А. Кузнецова, Ю.К. Миколаєва, Є.В. Сазоннікової, Є.В. Сердобінцевої, Л.Є. Шепелева.

Метою статті є проведення комплексного загальнотеоретичного аналізу підстав класифікації правових символів з огляду на семіотичну ознаку сучасної держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. В юридичній літературі виявлено, що правовий символ – це створюваний або санкціонований державою умовний образ, відмітний знак, який представляє собою видиме або чутне культурно-ціннісне утворення, якому суб'єкт правотворчості надає особливого політико-правового змісту, не пов'язаного з сутністю цього утворення, що охороняється державою і використовується в особливому процедурному порядку [8, с. 23].

При проведенні комплексного загальнотеоретичного аналізу основних ознак та функцій сучасної держави та розгляді всієї правової матерії через призму знаків і знакових систем, слід звернути увагу на роль правових символів, які виконують комунікативну функцію. Таким чином, правова комунікація, яка, насамперед є процесом реалізації правових знаків пронизує публічно-правову сферу, а також політичний і соціальний простір.

Незважаючи на проведені в юридичній літературі класифікації правових символів, їх якісне

та кількісне різноманіття вимагає проведення подальших розвідок. При здійсненні аналізу підстав класифікацій правових символів, варто звернути увагу, на категорію юридичних символів. На наш погляд, саме дана категорія може бути розглянута наступним чином. Юридичні символи, з нашої точки зору, – це закріплені законодавством держави умовні образи, відмітні знаки, які є ціннісно-культурними утвореннями, головним призначенням яких є формування образу права та держави як на національному, так і на міжнародному рівні.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що категорію правових символів доцільно віднести до родового поняття «юридичних символів». Оскільки, поняття «юридичні символи» охоплює всі символи та знаки, які є частиною правової культури суспільства та особистості, а також інтегровані в його правовій системі. До них відносяться, правові символи, які закріплені законодавчо, а також символи, які подібного закріплення не мають, але сприймаються людьми як правові та символізують певні правові цінності в правосвідомості кожного члена громадянського суспільства.

Загальновідомо, що правильність і повнота класифікації залежить, перш за все, від вибору її підстави, якою, як правило, виступає найбільш істотна ознака, що визначає всі інші ознаки явища, яке класифікується. Істотність тієї чи іншої ознаки юридичних символів, як підстави їх класифікації, визначається його природою і призначенням в праві, а також теоретичними і практичними потребами класифікації. Оскільки класифікації можуть здійснюватися з різних підстав, це створює можливість теоретичної побудови різних систем.

Оскільки проблема класифікації знаково-символічних засобів розглядається і в інших науках (в філософії, політології, психології, логіці, лінгвістиці, семіотиці), важливо виділити специфіку цих класифікацій. Отже, розгляд може слугувати теоретичною основою для юридичної типології символічних засобів.

Особливість філософських класифікацій полягає в тому, що типологія знаків, що претендує на філософську значущість, повинна виходити з ролі знаків в людському суспільстві, іншими словами, класифікація повинна бути функціональною. Однак класифікації, створені за функціональним

принципом, розрізняються між собою складом функцій, широтою охоплення знаків, що реалізують ту чи іншу функцію.

У філософії найбільш вдалою і науково обґрунтованою нам видається класифікація, запропонована в роботах Уварова Л.В. [12, с. 44-51] і Субач Г.В. [11, с.23-26]. Грунтуючись на запропонованій ними концепції, відомі правові символи можна розділити на два основних типи, – поклавши в основу такого поділу двокомпонентність структури змісту символу, – пізнавальні і ціннісні. У різних символах, як правило, домінує той чи інший компонент, визначаючи тим самим функціональні особливості даного символу. Символи, в яких домінує аксіологічний, ціннісний компонент, можна назвати аксіологічними або виразно-інформаційними. Символи, в яких домінує пізнавальний компонент, можна назвати пізнавальними або відбивно-інформаційними.

Залежно від переважання елементів абстрагуючої діяльності мислення в першій групі символів, вчені виділяють кілька підрівнів:

а) чуттєві образи або їх асоціації, пов'язані з інтуїцією або уявою (предмет, зображення). Наприклад, державний герб або прапор, суддівська мантія, товарні знаки, прикордонні знаки, військові відзнаки, формений одяг державних службовців, печаток юридичних осіб, гроші та інші засоби платежів, паспорт, різні види нормативно-правових актів, особистий підпис громадянина або посадової особи на офіційному документі і т.п.;

б) символізація в поведінкових актах. Наприклад: ритуал віддання військової честі, приведення до присяги, церемонія вручення державних нагород, підйому державного прапора, урочиста церемонія реєстрації шлюбу, процедура призначення міністрів і т.д.;

в) слова і словесні формули, що мають умовне значення. Наприклад: присяга, декларація, девіз, військові команди і т.д.;

г) музичні образи. Наприклад: державний гімн [8, с. 27].

У символах другого типу домінує раціональний, пізнавальний компонент. Завдяки своїй здатності видавати в доступній формі найабстрактніший і абстрактний зміст вони відіграють певну роль в процесах пізнання правової дійсності і незамінні в процесі вивчення правових наук. Це так звані дискурсивні символи. Вони висловлюють наші теоретичні знання, дозволяють робити нові висновки в порівнянні з вихідним комплексом символів.

Правові символи можна класифікувати за способом їх походження на природні та штучні. Природні правові символи формуються в надрах певної соціальної групи або в певній сфері соціальної діяльності і в результаті тривалого використання регулюють юридично значимі відносини між людьми на підсвідомому рівні. Такі символи,

як правило, санкціонуються державою. Важливе значення має класифікація правових символів за функціями права. У цій підставі можна виділити регулятивні та охоронні правові символи.

Юридичні символи розрізняються за ступенем стійкості їх форми. Залежно від цього можна виділяти постійні і тимчасові (використовувані в окремій ситуації) юридичні символи. До постійних відносяться: державні герб і прапор, державні нагороди, паспорт, а до тимчасових - звукові і світлові символи, символи дії.

Правові символи можуть використовуватися в різних сферах людської діяльності, відображати різні суспільні відносини. Отже, як класифікаційну підставу можна виокремити сферу суспільних відносин, опосередкованих правовими символами. За цим критерієм можна виділити: символи в сфері економіки, у сфері освіти, охорони здоров'я, екології, в соціальній сфері.

На підставі принципу поділу влади можна виділити символи законодавчої, виконавчо-розпорядчої та судової влади. [8, с. 25-26]

У юридичній літературі можна зустріти й такі підходи до класифікації юридичних символів.

А.Ф. Черданцев при вивченні проблем ідеальних об'єктів, мови і юридичних документів у правовому регулюванні відзначає знакову природу юридичних документів і вважає, що найбільш істотною є класифікація юридичних документів в залежності від тих ідеальних об'єктів, які оформлюються даним документом, об'єктивуються в ньому. Іншими словами, як критерій застосовується змістовна сторона об'єкта відображення.

При такому підході він пропонує виділяти наступні види юридичних документів: нормативні документи (нормативно-правові акти та інтерпретаційні акти загального характеру); документи-рішення індивідуального характеру державних органів, органів громадських організацій, окремих осіб, коли їх рішенням в загальному або індивідуальному плані надається юридично обов'язкове значення; документи, що фіксують юридичні факти; гроші і цінні папери; документи, що фіксують факти-докази, які використовуються для обґрунтування фактів, що мають юридичне значення.

Говорячи про неодмінні умови легітимації документів, тобто надання їм юридичної значущості, офіційності, А.Ф. Черданцев в числі таких умов згадає підпис, печатки, символічні дії. Вони також відносяться до видів правових символів.

В.К. Бабаєв, В. М. Баранов, В.А. Толстік пропонують виділяти такі види правових символів: [1, с. 88]

- за способом зовнішнього вираження: предметні (державний герб, грошовий знак, печатку юридичної особи, паспорт); символи дії (ритуал віддання військової честі, церемонія вручення державних нагород, церемонія підняття держав-

ного прапора, церемонія вступу на посаду); короткі словесні формули (присяга, девіз, словесні товарні знаки, назви державних установ); музичні символи (гімн, позивні радіо);

- за предметом правового регулювання: символи конституційного права (державні гімн, прапор, герб); символи цивільного права (товарний знак); фінансового права (грошові квитки, цінні папери) і т. д.;

- за суб'єктом права: символи держави, символи міністерств і відомств, символи комерційних і некомерційних організацій, індивідуальні символи;

- за формою державного устрою: федеральні, символи суб'єктів федерації, символи органів місцевого самоврядування.

Найбільш розгорнута класифікація розроблена А.В. Нікітіним, включає шість видів символів: предметні (прапор, формений одяг, державні та відомчі нагороди, печатку юридичної особи); символи-дії (ритуал віддання військової честі, церемонія підняття державного прапора, церемонія вручення державних нагород, інавгурація); образотворчі символи (герби, товарні знаки, дорожні знаки); звукові символи (гімн держави, система звукових сигналів на водному і залізничному транспорті); світлові символи (регулювання руху на транспорті за допомогою сигналів світлофора); мовні або словесні символи (письмові та усні). За функціональною роллю правові символи діляться на дві групи: регулятивні та декларативні. З точки зору особливостей нормативно-правового припису, який включає згадку того чи іншого правового символу, слід виділити такі види: 1) символи, вказівка на які міститься в гіпотезі правового веління; 2) символи, що згадуються в диспозиції правового припису; 3) дефінітивні нормативні приписи, в яких закріплюється словесна розшифровка значення правового символу [8, с. 22-24]

М.М. Вопленко пропонує виділяти чотири групи правових символів: письмові, усні, образотворчі і особливі дії. Письмові правові символи, на думку М.М. Вопленко, висловлюють і закріплюють юридичні акти і відносини підвищеної соціальної значущості. Такі акти про престолонаслідування, тексти присяги вищих посадових осіб держави, назви держав і органів влади і управління. Сюди ж відносяться аббревіатурне написання найменувань різних організацій.

Усні правові символи, вважає М.М. Вопленко, зазвичай мають ритуально-процедурний характер і виражаються проголошенням словесного тексту певної юридичної значимості. Вони супроводжують або передують процесуальну діяльність суб'єктів правових відносин. Це може бути обряд приведення до присяги вищих посадових осіб держави, урочисте оголошення судом вироку або рішення по юридичній справі, усний вираз згоди чоловіка одружитися, проголошення військового або спеціального звання службової особи і т. д. [4, с. 73].

Образотворчі правові символи найбільш яскраво виражають ідею символізму. Зовнішня наочність і образність їх дозволяють без особливих інтелектуальних зусиль висловити і піднести юридичну суть тих чи інших життєвих ситуацій. Таке значення мають дорожні знаки, формений одяг посадових осіб, емблеми влади і т. д.

Звукові, світлові, жестові символи утворюють групу знаків-дій. Це може бути: виконання державного гімну, регулювання вуличного руху за допомогою жестів, свистків, світлофора; підняття державного прапора і т. д. Багато з них здійснюються з використанням технічних засобів і відображають вплив науково-технічної революції на систему соціальної регуляції.

Класифікаційною підставою правових символів може виступати смислове значення, на яке вказує даний символ. Відповідно до цієї підстави, наприклад, дорожні знаки поділяються на попереджувальні, знаки пріоритету, заборонні, розпорядчі, інформаційно-вказівні, знаки сервісу, додаткової інформації.

За предметом правового регулювання можна виділити наступні види правових символів: символи міжнародного публічного і міжнародного приватного права, конституційного, цивільного, фінансового, адміністративного права і т. д.

Власов Н.А. виділяє синхронну правову символіку і символіку, яка не має мовного закріплення. У синхронній правовій символіці доступність і ясність "логіко-мовних феноменів" досягається за допомогою додаткових знаків-символів. Юридична символіка начебто підпорядковує собі мовну оболонку права. Такий клас правових символів у Н.А. Власова підрозділяється на наступні підкласи:

а) символіку схем, малюнків, карт (територій муніципальної освіти і т.п.);

б) атрибутивну символіку (герби, прапори, Почесна грамота, медаль);

в) символіку дій (сигнали, що подаються регулювальниками патрульної поліції) і знаків (автодорожні, морські, річкові та ін.);

г) звукову символіку (система сигналів на водному транспорті).

Правова точність у натуральному вираженні норми, її компонентів, може досягатися і за допомогою символіки, не маючи мовного закріплення. Тут за думкою Н.А. Власова «правовая норма как бы «парит» над содержанием права, ее можно назвать «пилотной», как бы отрывающейся от основного содержания».

Найбільш обґрунтованою, логічною та послідовною видається класифікація за суб'єктом права юридичні символи можуть бути поділені на символи держави (державні герби, прапори, гімни, столиця держави, паспорт громадянина, державні нагороди, грошові знаки), символи органів державної вла-

ди та управління (прапор і емблема міністерства, формений одяг та знаки відмінності і відмінності державних службовців, службові посвідчення), символи посадових осіб держави (штандарт Президента, суддівська мантія), символи комерційних і некомерційних організацій (товарний знак, фірмовий знак), символи приватних осіб (ім'я, особистий підпис, фамільний герб) [8, с. 22-24].

Розглянуті класифікації юридичних символів, викладені у літературі, дозволяють дійти висновку, що вони не в повній мірі відображають різноманіття існуючих символів. Інший недолік, який притаманний деяким з розглянутих класифікацій, полягає в тому, що підстави, висунуті для розмежування юридичних символів на види, не завжди носять науково обґрунтований характер, нерідко суб'єктивні або аналізують окремі модифікації якоїсь однієї категорії правових символів.

Здійснений аналіз розглянутих класифікацій правових символів, дозволяє виділити підставу, яка вбачається найбільш доцільною, та характеризує сучасну державу з точки зору її семіотичної ознаки. Таким чином, за суб'єктами владних повноважень правові символи можуть бути поділені на символи голови держави (інаугурація президента), символи органів законодавчої влади (будівля парламенту, прийняті законопроекти та проекти інших актів парламенту), символи уряду та органів виконавчої влади (прапор і емблема міністерств, агентств, інспекцій), символи органів судової влади (суддівська мантія, судові рішення та ухвали), символи органів місцевого самоврядування (документи-рішення територіальних громад, адміністрацій, органів муніципального утворення) та символи міжнародних організацій (статут, печатка міжнародної організації).

Висновки. Правові символи пронизують весь процес правового регулювання і проблема їх класифікації має комплексний характер, що дає можливість простежити різноманіття напрямів впливу правових символів на суспільні відносини. Таким чином, у нинішніх умовах реформування України питання, що стосуються правових символів, викликають підвищений науковий і громадський інтерес, оскільки правові та державні символи мають важливе суспільно-політичне значення в процесі утвердження незалежності та суверенітету держави. Запропонований в роботі перелік підстав класифікації правових символів, звичайно, не є вичерпним і єдино можливим, однак, можна стверджувати, що саме ці класифікації найбільшою мірою дозволяють розкрити природу і соціальне значення правових символів як семіотичної ознаки сучасної держави.

Література

1. Бабаев В.К., Баранов В.М., Толстик В.А. Теория права и государства в схемах и определениях – М., 1998 – С. 88.
2. Балинська О. М. Семіологічне дослідження права: до постановки питання // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 1. – С. 3-8.

3. Балинська О.М. Семіотика права: монографія / О.М. Балинська. – Львів: ЛьвДУВС. – 2013. – 416 с.

4. Вовченко Н.Н. Правовая символика // Правоведение. – 1995. – № 4,5. – С. 71–75.

5. Глушаков А.Ю. Символы в праве / А.Ю. Глушаков // Закон и право. – 2009. – № 1. – С. 34–38.

6. Давыдова М.Л. Символы в праве и правовые символы: понятие и значение / М.Л. Давыдова // Ведомости высших учебных заведений. Правоведение *. – 2009. – № 3. – С. 42–46.

7. Дудченко В.В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень: Монографія / В.В. Дудченко. – Одеса: Юридична література. – 2006. – 304 с.

8. Никитин А.В. Правовые символы: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А.В. Никитин. – Нижний Новгород, 1999. – 36 с.

9. Оборотов Ю.Н. Современное государство: основы теории: учебный курс / Ю. Н. Оборотов. – Одесса: Астропринт, 1998. – 129 с.

10. Общетеоретическая юриспруденция: Учебный курс / Авторский коллектив: Ю.Н. Оборотов и др. – Одесса: Феникс. – 2011. – 437 с.

11. Субач Г. В. Отражательная функция символа: автореф. дис. ... канд. филос. наук / Г. В. Субач // Москва. – 1989. – 53 с.

12. Уваров Л.И. Символизация как гносеологическая проблема: автореф. дис. ... канд. филос. наук. / Уваров Л.И. // Минск. – 1978. – 51 с.

13. Чантурія А.В. Семіотичні аспекти дослідження соціальної реальності: дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Чантурія А.В.; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ. – 2006. – 174 с.

Анотація

Мішегліна В. М. Класифікація правових символів як семіотичної ознаки сучасної держави. – Стаття.

Стаття присвячена проблемам класифікації правових символів, а саме аналізуються основні підходи, які сформовані у вітчизняній та зарубіжній юридичній літературі. У статті визначається характеристика правових символів як семіотичної ознаки сучасної держави.

Ключові слова: символика, правовий символ, семіотична ознака, сучасна держава, класифікація.

Аннотация

Мишеглина В. М. Классификация правовых символов как семиотического признака современного государства. – Статья.

Статья посвящена проблемам классификации правовых символов, а именно анализируются основные подходы, сформированные в отечественной и зарубежной юридической литературе. В статье определяется характеристика правовых символов как семиотического признака современного государства.

Ключевые слова: символика, правовой символ, семиотический признак, современное государство, классификация.

Summary

Misheglina V. M. Classification of legal symbols as a semiotic feature of the modern state – Article.

The article describes the most basic and common classification of legal symbols, gives the analysis of there classifications. Moreover, contains the characteristic the state symbols as a feature of the modern Ukrainian state.

Key words: symbolism, legal symbol, semiotic feature, modern state, classification.